

Akışkan Toplumda Eğitim ve İletişimin Önemi

Education in Liquid Society and the Importance of Communication

Muhittin Şahin, Dr. Öğr. Üyesi, Ufuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, msahin.ufuk@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

Akışkan Toplum,
Akışkan Eğitim,
İletişim,
Kişilerarası İletişim,
Varoluşçu Diyalog.

Öz

Bu çalışmanın amacı 21.yy toplumunu, sosyolog Zygmunt Bauman'ın toplumsal analizleri çerçevesinde ele almak ve onun adlandırdığı biçimiyle akışkan bir toplumda eğitim olgusu ile iletişim uzmanlığının önemini kuramsal bir çerçeveden sunmaktır. Bauman, yeni bir sosyo-kültürel toplumun inşa ediyor olduğunu ileri sürer; bu toplumda her şeyin çok hızlı değiştiğini, bu yüzden mevcut bilginin çok kısa ömürlü olduğunu vurgulayarak, kalıcı bir belirsizlikler toplumu olan bu toplumda, esnek olabilmenin önemini belirtir. Küreselleşme sonucu oluşan çeşitli küresel hareketlilikler (ticaret akışı, bilgi akışı, insan akışı, vb.), bireyleri farklı olan ötekiyle etkileşime sıkça sokmaktadır; ancak öteki tanıdık ve bilindik olmayan, risk içeren bir unsurdur. Kişilerarası iletişimin ötekini tanıdık kılabilmesini ileri sürerek, bu iletişimin salt bir konuşmadan ibaret olmayıp, düşünme üzerine kurulu bir anlama olduğunu söyler. Bu yüzden kültürlerarası okuryazarlığı mümkün kılacak iletişim sanatının eğitime dahil edilmesi ve uzmanlığının sağlanması akışkan toplumda eğitimin önemli bir özelliği olmaktadır. Bauman'ın ileri sürdüklerinden yola çıkarak onun varoluşçu bir düşünce yapısına sahip olduğu sonucuna varılabilir; içeriğini ve nasıl uygulanması gerektiğini açıklamadığı iletişimin ise varoluşçu sokratik diyalogla sağlanabileceği ileri sürülebilir; nitekim Bauman'a göre akışkan toplumda yetiştirilmesi beklenen insan profili kendine has bir potansiyele sahip olan ve öteki ile iletişim ve etkileşim kurabilen, işbirliklerde bulunabilen bireydir.

Keywords:

Liquid Society,
Liquid Education,
Communication,
Interpersonal
Communication,
Existentialist Dialogue.

Abstract

The aim of this research is to discuss the society in the 21st century within the scope of Zygmunt Bauman's sociological analysis and to introduce the fact of education and communication expertness in a fluid society as how he termed. He puts forward a new socio-cultural society to be constructed; he tells everything changes in a very fast way in this new society and because of this reason he puts emphasis on non-durability of existing information; in this society, full of permanent uncertainties he states importance of flexibility. Various global motilities (flow of economics, communication, people) as a result of globalization make people communicate with the other; but the other is always unknown, that's why the other presents as a risk. Bauman asserts that interpersonal communication can make the other known; but according to him this communication is not solely speaking activity, but understanding (hermeneutics) based on thinking and reasoning. Therefore, the art of communication rendering intercultural literacy possible should be included in school schedules. According to what he asserts, it can be concluded that Bauman can be accepted as an existentialist; the communication of which details are not explained by himself can be provided via using Socratic dialogue; indeed the human profile which is expected to be trained in the liquid society is an individual who knows his/her existentialist limits, who can communicate, interact and collaborate with the other easily.

Araştırmacı Orcid ID : <https://orcid.org/0000-0003-2776-7845>
Geliş Tarihi : 25.08.2019
Kabul Tarihi : 06.11.2019

Giriş

Akışkan Hayat adlı yapıtında “davranışların alışkanlıklara ve rutinelere dönüşme fırsatı dahi bulamadan hızla değiştiği” bir akışkan modernlikten bahseden Zygmunt Bauman, bireylerin sürekli belirsiz koşullarda yaşadığını, kararsız ve riskli bir hayat sürdüğünü ileri sürer (Bauman, 2018b: 7). O, modernliğin katı bir aşamasından yeni bir aşamaya geçtiğini ve her şeyin büyük bir hızla değişip, dönüştüğünü vurgular. Bir toplumsal kurum olarak eğitim için içinde yaşanan toplumun yapısı, özellikleri ve yakın gelecekte alabileceği muhtemel şekil önem arz etmektedir; nitekim eğitim yetişmekte olan bireylerin yaşama hazırlanma süreci olarak ele alınabilir. Bu doğrultuda eğitim zamanı yakalayabilmek ve içerisinde bulunulan sosyo-kültürel yapıya uygun eğitim programları ve içeriğini dizayn edebilmek sorunuyla karşılaşmaktadır; söz konusu sorunun çözümünün ise oldukça zor olduğunu Halil Cibran şöyle ifade eder:

Sizin çocuklarınız, sizin için dünyaya gelmemişlerdir.

...

Çünkü onların ruhları geleceğin evinde otururlar ki,

Siz bu evi ziyaret değil, düşününüzde bile göremezsiniz (Aktaran: Doğan, İsmail, 2018, 6).

Cibran, gelecekteki yaşamın tahayyül edilebilme becerisine olumsuz yaklaşmaktadır; aynı şekilde Bauman da sürekli değişimin yaşanması nedeniyle geleceği tahmin edebilmenin zorluğu hatta imkansızlığı üzerinde durur. Her ne kadar her ikisi için de yakın geleceği tahmin etmek zor ya da imkansız ise de, sosyolojik yapıyı tahlil edebilmek ve eğitimin yakın-uzun vadeli sonuçları doğrultusunda bir nebze de olsun yakın geleceği öngörebilmek, eğitim programlarının hazırlanmasında, öğretim yöntem ve tekniklerinin tespit edilebilmesinde önem arz eder.

Bauman'ın betimlediği akışkan toplum, sıklıkla çoğulculuğun ön plana çıktığı bir toplumdur; çoğulculuğun, yani “dünya görüşleri ve değerlerde evrensel ölçekte bir mutabakatın olası olmayışı” durumunun, gelenekler arası iletişimi çağımızın en büyük sorunu haline getirdiğini ileri süren Bauman, “kültür geleneklerini birbirine tercüme edebilecek uzmanların” önemli bir konuma sahip olduğunu/ olacağını belirtir (Bauman, 2017b: 172). Söz konusu uzmanlık, ona göre uygar konuşma sanatının icra edilmesidir. Çoğulcu toplumun bu sanatı dikkate almamasının, varoluşu önünde tehlike yaratacağını ayrıca ileri sürer. Bu bağlamda söz konusu konuşma sanatının yaygınlaştırılabileceği bir toplumsal kurum olarak eğitim dikkat çekmektedir; eğitimin içinde bulunulan toplumsal yapı ile yakın gelecekte öngörülen toplumsal yapıya uygun bireyler yetiştirmeyi hedeflediği göz önünde bulundurulursa, zamanın şartlarına göre biçimlenen iletişimin, hedefe ulaşmada belirleyici olabileceği söylenebilir.

İletişim, bir insan etkinliğidir¹ (Fiske, 2014) ve iletişim süreci, en basit biçimiyle her ne kadar kaynak, kaynağın vermek istediği mesaj, mesajın alıcıya ulaştırıldığı kanal, alıcının mesajı alması ve sonrasında mesajın kaynağına geri bildirimde bulunması şeklindeki temel aşamalarını içerse de, sosyo-tarihsel yapı içerisindeki iktidar kaynakları, iktidarın

1 Fiske, iletişimin bir insan etkinliği olduğunu söylerken, onun çok geniş spektrumlu yapısına da göndermede bulunur: “İletişim yüz yüze konuşmadır, televizyondur, enformasyon yaymadır, saç biçimimizdir, edebi eleştiridir: listeye sonsuz sayıda ekleme yapılabilir” (Fiske, 2014: 71).

süreçteki rolü, iletişim araçlarının değişim ve dönüşümü gibi etkenler iletişimin doğrusal ya da döngüsel olmak üzere farklı şekillerde biçimlenmesine sebep olmuştur. Eğitim boyutundan iletişime bakıldığında, dikkat çeken unsur, alıcının pasif bir alıcı mı olduğu, yoksa iletilen mesajı dönüştürebilecek, ona tepki üretebilecek, onu bireyselleştirebilecek ve kaynağı etkileyebilecek aktif bir üretici mi olduğu söz konusu edilebilmektedir. Sınıf- içindeki paydaşlar arasındaki iletişim ve etkileşimin akışkan modernlikte almış olduğu biçim ve önemi bu çalışmanın problemini teşkil etmektedir.

Söz konusu problemi çözümlenebilmek amacıyla öncelikle içinde yaşıyor olduğumuz zaman dilimine akışkan modernlik adını veren Zygmunt Bauman'ın sosyolojik analizleri temel alınarak akışkan toplum ve özellikleri betimlenmiştir, ardından söz konusu toplumda *istendik insan profili* çizilmeye çalışılmıştır; istendik insan profilinin yetiştirilebilmesi için geliştirilebilecek akışkan eğitim modeli ve bu modelde iletişimin önemi üzerinde durulmuştur.

Zygmunt Bauman ve Toplumun Katı Halinden Akışkanlığına Doğru²

Zygmunt Bauman, modern devlet ve toplum yapılanması hakkında toplumsal analizler yapan bir modernizm eleştirmenidir; eleştirisinin merkezinde modernliğin bir dönüşüm deneyimliyor olduğunu ve bu dönüşümün tarih sahnesinde daha önce görülmedik bir farklılıkta ve hızlı bir süreklilikte olduğunu ileri sürer. Ona göre modern çağ, ikinci aşamasındadır; ilki katı bir modernizm iken, günümüzde deneyimliyor olduğumuz ikinci aşama akışkan bir modernizmdir.

Bauman (2000) *akışkan* kelimesi ile sürekli bir değişim ve dönüşüme, belirsizliklere, bilinemezliğe, hiç bir şeyin katı kalmadığı bir duruma işaret eder; ona göre içinde yaşadığımız toplum, unsurlarının henüz yenisinin oluşmadan bir öncekinin eskiyip yok olduğu, kullanışsız hale geldiği akışkan bir toplumdur.

Toplumun akışkan hale dönüşümünün tam olarak anlaşılabilmesi için, katı olan bir önceki biçimini ele almak gerekir; o, akışkan olanın bilinemezlik ve belirsizliği görünür kılarken, katı olanın bilinir ve hesaplanır olan olduğunu belirtir. Bauman, modern devletin ilk aşamasının katı bir toplum yapısına sahip olduğunu ileri sürerek söz konusu modern devletin bu özelliğini bahçeci bir devlet düzenine benzetir:

Rasyonel bir şekilde tasarılan toplum, modern devletin *causa finalis*'i (nihai amaç -ç.n.) ilan edilmişti. Modern devlet bahçeci bir devletti. Benimsediği duruş bahçıvanlık duruşuydu. Nüfusun mevcut (yabani, terbiye edilmemiş) durumunu gayri meşru sayıp, var olan yeniden üretim ve özdengeleme denetim mekanizmalarını elden çıkardı. Bunların yerine, değişimi, rasyonel tasarımın öngördüğü istikamete yöneltmek amacıyla inşa edilen mekanizmaları yerleştirdi. Aklın yüksek ve sorgulanamaz otoritesince yönetildiği varsayılan bu tasarım, günün gerçekliğini değerlendirme ölçütlerini sundu. Bu ölçütlere göre nüfusu ikiye böldü: Beslenecek ve özenle çoğaltılacak faydalı bitkiler ve yok edilecek ya da kökünden sökülecek yabani otlar. Bu ölçütlere göre (bahçıvanın tasarımınca belirlenen) faydalı bitkilerin gereksinimleri el üstünde tutuldu, yabani ot ilan edilenlerinse yok sayıldı. (Bauman, 2014: 37-38).

Söz konusu alıntıda Bauman, bahçenin de, ona benzettiği modern devlet toplumunun da bir tasarım işi olduğunu ileri sürmektedir. Tasarımın önceden planlanan

² Bu çalışmada, toplumun katı hali kavramı ve akışkan modernliğin inşası, eğitim olgusunda bir dönüşümü anlatabilecek sınırlılıkta ele alınmıştır.

ve plan doğrultusunda işlenip sonlandırılan bir proje olduğu dikkate alınır, söz konusu projeyi hem yürüterek tasarımın gerçekliğe dönüşmesini sağlayacak, hem de sonrasında tasarımı olduğu şekliyle kalabilecek bir takım iktidar mekanizmalarına ihtiyaç bulunmaktadır; amaç, alıntıda da belirtildiği gibi *rasyonel bir şekilde tasarımılanan* ve değişmeden kalabilecek katı bir toplum inşa etmektir: “Modern yöneticilerle modern felsefeciler, her şeyden önce yasacıydı; onlar kaosu tespit ettiler, onu evcilleştirmeye, yerine düzeni yerleştirmeye çalıştılar” (Bauman, 2014: 42).

Althusser (1971), Bauman’ın söz konusu ettiği düzenin yerleştirilmesinde devletin ideolojik ve baskı aygıtlarının etkin bir rol oynadığını ileri sürer; ideolojik aygıtlar *eğitim* başta olmak üzere, *din, medya* gibi halkın düşünme şekillerini, hayata dair kabul ve reddiyetlerini, bahçıvanlık görevini üstlenmiş yöneticilerin istediği doğrultuda şekillendirmeye çalışırken, *polis ve askeri güç gibi silahlı kuvvetler, akıl hastaneleri ve hapishaneler* gibi kapatılma alanlarını içeren baskı aygıtları ise zor kullanarak tasarıma halkın rıza göstermesinde görev alırlar. Althusser’in aygıtlarını, Bauman *dengeleyici araçlar* ifadesi ile vermektedir: “uzun ömürlü ve değişime uğramayan sistemlerin hayatta kalabilmeleri için, iyi işleyen dengeleyici araçların (seçilen sistem modelinden herhangi bir sapmayı zorlaştıran hatta imkansızlaştıran ve kesintiye uğramış alışkanlıkları onaran) bulunması gerektiği için, ...” (Bauman, 2015: 39) ya da bir başka yapıtında dile getirdiği gibi “hapishaneler, askeri koşullar, hastaneler, akıl hastaneleri, okullar gibi kurumların hepsinde mahremiyetin engellenmesi, belirlenmiş amaçlara hizmet etmesi için uygulanan teknikler arasında büyük önem taşır” (Bauman, 2016: 73).

İdeal bir tasarımı gerçekleştirebilmek adına Althusser’in bahsettiği aygıtlar, bir panoptikon görevi görmüştür. Panoptikon, Jeremy Bentham’ın hapishane modeline dayanır; söz konusu hapishane modelinde, merkezde bulunan ve içi görünmeyen kuleden çevresindeki tüm hücrelerin gözlemlenmesi mevzubahistir, sürekli gözlemlenme endişesiyle mahkumlarda davranış ve tutum değişikliği hedeflenmektedir (Carrabine ve diğerleri, 2009: 56). Bu doğrultuda panoptikon, bireyleri gözetim altında tutma sistemidir: “Panoptikon kurumun şartı ve etkileri, uyruklarının hareketsizleştirilmeleriydi; gözetimin amacı kaçışı önlemek ya da en azından özerk, tesadüfi, ve düzensiz hareketleri engellemektir” (Bauman, 2018c: 66). Bauman’ın bahsettiği toplumun katı hali, Althusser’in ileri sürdüğü devletin ideolojik ve baskı aygıtları ile inşa edilir; sonuç ise Marcuse’un (1975) betimlediği tek boyutlu insandır. Söz konusu tek boyutlu insanın ise modern devletin yürüttüğü bir projenin ürünü olduğu Bauman’ın eserlerinde sıkça ileri sürülmektedir.

Katı modernlik, bilinmeyen ve tanınmayan unsurları ortadan kaldırarak, her şeyi bilindik ve tanıdık hale getirerek düzen oluşturur; bu düzen, aynı zamanda güven kaynağıdır: “Düzenin esas cazibesi budur: Eylemlerinizin sonuçlarının ne olacağını pek az hatayla ya da hatasız kestirme yeteneğinden gelen güven” (Bauman, 2018c: 47).

Modern devlet projesinin başarısız olduğunu ve toplum mühendisliğinin geleceğinin olmadığını sıkça ifade eden Bauman (2014), günümüzde toplumun katı kalmaktan öte, hızla değiştiğini ve değişim ile dönüşümün sürekli olduğunu ileri sürer. Akışkan modernliğin oluşumunda üç temel etki tespit edilebilir; bunlar, (1) yeni bilişim teknolojileri, (2) bilişim

teknolojilerinin ortaya çıkardığı ağlar ve (3) bu ağların oluşturduğu yeni bir yapı olarak küreselleşmedir.

Yeni bilişim teknolojileri, mikro elektronik tabanlı bilgi/ iletişim teknolojileri ve genetik mühendisliğini kapsamaktadır (Castells, 2000); Castells enformasyon teknolojisi üzerinde önemle durur ve onu enformasyon ile anlam bulup, harekete geçen teknolojiler olarak betimleyerek, tüm insani etkinliklerde kullanıldığını, çok-yönlü bir süreç olduğunu ve çeşitli ağlar kurduğunu vurgular; sürekli yenilenebildiğini ve kurduğu esnek ağlarda her bir parçayı en beklenmedik noktalardan dahi birbirine bağladığını belirtir (Ritzer, 2013; Castells, 2008). Castells (2008), yeni bilişim teknolojilerindeki gelişimin, kapanmadan (katılıktan) ziyade, çok kenarlı bir ağ olarak açılmaya doğru (akışkan olmaya doğru) evrildiğini belirtir; anlaşılabilirlik, karmaşıklık ve ağlar oluşturmayı ise en temel özellikleri arasında sayar.

Yeni bilişim teknolojileri, sosyal ve dijital başta olmak üzere çeşitli ağların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ağ kavramı, Deleuze ve Guattari'nin felsefesinde rizom düşüncesiyle anlatılır. Söz konusu anlatıda ağaç, ağacın gövdesi ve kökleri esas alınır; ağacın köklerine bağlı olan gövdesi, dallara ayrılır ve bu yapı hiyerarşik bir biçimdedir; söz konusu yapının tam tersi ise rizomatik düşüncüyü betimler. Rizomatik düşüncede yatay ve hiyerarşik olmayan bir yapı söz konusudur. Ağ kavramı çerçevesinden rizomlar dikkate alındığında ise rizomların dağınık görünmesine rağmen, beklenmedik noktaların dahi birbiriyle bağlantılı olduğu vurgulanmalıdır. Akışkan modernliğin inşa edilmesindeki rolü ile rizomların, bağlantıları, heterojen yapıları, çeşitliliği ve kopan bir parçasının önemini kaybetmesi gibi temel özellikleri dikkat çekmektedir (Aktaran: Bozkurt, 2016).

Bauman ağları tanımlarken, modernliğin birinci aşaması olan katı toplum yapılanma biçimi olarak cemaatlerle ağları karşılaştırır:

Cemaate ait olmak hiç kuşkusuz daha fazla kısıtlama ve yükümlülük içerse de, bir ağa dahil olmaktan çok daha emniyetli ve güvenilirdir. Cemaat sizi yakından takip eder ve manevraya çok az yer bırakır (sizi aforoz ve sürgün edebilir ama kendi iradenizle cemaatten çekilmeye izin vermez). Öte yandan, ağ onun normlarına uyup uymadığınızı umursamaz, sizi daha fazla serbest bırakır ve en önemlisi de bırakıp gitmek istediğinizde sizi cezalandırmaz. Cemaati, “kötü günde belli olan bir dost” olarak kabul edebilirsiniz. Fakat ağlar çoğunlukla birlikte güzel vakit geçirmek içindir ve “ortak ilgili alanlarımız”la alakası olmayan bir derdiniz olduğunuzda yardımınıza koşmaya ne kadar hazır oldukları neredeyse hiçbir zaman sınanamaz ve sınanabilseydi bile herhalde geçer not alamazlardı. Bütün olarak değerlendirildiğinde, aslında buradaki seçim, güvenlikle özgürlük arasındaki bir seçimdir: her ikisinde de ihtiyacınız var ama birinin en azından bir kısmını feda etmeden diğerine sahip olamazsınız; birinden ne kadar çok varsa diğerinden o kadar az vardır. Güvenlik açısından baktığınızda eski moda cemaatler parmaklarını bile kıpırdatmadan ağları yener. Özgürlük açısından ise durum tam tersidir (sonuçta, bir etkileşimden kurtulmak için yalnızca “sil” tuşuna basmak veya mesajları cevaplamamaya karar vermek yeterlidir) (Bauman, 2018a: 52-53).

Söz konusu anlatıda cemaatlerin emniyetli ve güvenli olduğu, ağların ise özgürlük sunduğu, ancak risk içerdiği anlatılmak istenmektedir; cemaatlerde bilinir ve öngörülebilir olan hiyerarşik bir yapı varken, ağlar rizomatik, dağınık, ve her an kopmaların ve yeni eklemlenme ile bağlantıların yaşanabileceği, bilinemeyen, öngörülemeyen bir görünüm sergiler.

Ağlar, çeşitli bağlantılar aracılığıyla küresel bir yapı inşa etmektedir; küresel ağlar ve bağlantıların, *küresel ekonomi, küresel iletişim ve küresel göç* olmak üzere üç temel

hareketlilik alanıyla oluştuğu ileri sürülebilir. Bauman, yoğun transferler ve hareketliliği barındıran bir örgütlenme olarak (Başer ve Hülür, 2015) küreselleşmeyi, *yakın* ile *uzak* arasındaki farkı betimleyerek ve daha sonra bu farkın zamanla azalarak yok olması ile anlatmaktadır:

Yakın; el altında, alışlageldik, aşına olduğumuz, açık ve net şekilde bildik olan şeydir. Her gün görülen, rastlanılan, uğraşılan ya da etkileşime girilen, alışkanlık haline gelmiş ve her gün yürüttüğümüz faaliyetlerle iç içe geçmiş kimse ya da şeydir. “Yakın” içinde kendini *chez soi*, yani evde hissedebildiği şeydir; olmaz ya, olsa bile, kişinin içinde kendini nadiren yitirdiği, nasıl konuşup nasıl davranacağını nadiren bilemediği mekandır. “Uzak” ise kişinin ancak zaman zaman girebildiği ya da hiç giremediği, içinde kişinin öngöremediği ya da kavrayamadığı şeylerin meydana geldiği ve o zaman da nasıl tepki vereceğini bilemediği bir mekandır: Kişinin hakkında çok az şey bildiği, fazla bir şey bekleyemeyeceği ve özen gösterme yükümlülüğü hissetmeyeceği şeyleri barındıran bir mekandır. İnsanların kendini “uzak” bir mekanda bulması cesaret kırıcı bir deneyimdir; “uzaklara” açılmak demek, idrak sınırlarını aşmak, yersiz ve dayanıksız kalmak, sıkıntıya ve korkulan kötülöklere davetiye çıkarmak demektir (Bauman, 2018d: 22).

Yakın ile uzak arasındaki farkın zamanla yok olması konusunda, Jonathan Rutherford’un Londra caddesi sakinlerinin dil, kültür ve gelenekler açısından birbirinden çok farklı olduğu anlatısı üzerinden *ev* olarak adlandırdığımız şeyin artık tanımlanamayacağını ima eder: “Bu komşuluğun sınırları kıvrımlı ve boşlukludur ve kimin yasal olarak bu sınırlara ait olduğunu, kimin yabancı olduğunu, kimin evinde olduğunu, kimin davetsiz misafir olduğunu ayırt etmek zordur” (Bauman, 2015: 43).

Bauman, mekan içerisinde kalmanın bir tür mahrumiyet haline geldiğini belirterek küresel hareket özgürlüğünün önemini vurgular: “Küresel hareket özgürlüğü toplumsal gelişme, ilerleme ve başarıya işaret ederken, hareketsizlik yenilginin, başarısız hayatın ve geride bırakılmışlığın iğrenç kokusunu saçmaktadır” (Bauman, 2018d: 145). Küresel ekonomi, ticaretin küresel bir boyutta seyir etmesine olanak sağlamıştır ve tüm dünya benzer ürünleri tüketmektedir; tüketim ürünlerinin yerel özelliklerini kaybetmesi kişinin yakın-uzak farklılığı arasındaki mesafeyi de azaltmaktadır; ancak bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı ilerleme, iletişimin küreselleşmesine olanak sağlamış ve bilgi akışını hızlandırmıştır:

Küresel enformasyon ağının gelişiyle birlikte ... bir üçüncü mekan, insan dünyasının siberetik mekanı bindirilmiştir. Paul Virilo’ya göre, bu mekanın öğeleri “mekânsal boyutlardan yoksundur, anlık bir yayılmanın bireysel zamanlığı içine kazanmıştır. Bu noktadan sonra, insanları artık fiziksel engeller ya da zamansal uzaklıklar ayıramaz. Bilgisayar terminalleri ile video monitörlerinin birbirine bağlanmasıyla birlikte, burası ile orası arasındaki ayrım artık anlamsız hale gelmiştir” (Bauman, 2018d: 27).

Üçüncü küresel hareket alanı olarak küresel göç, insan akışını hızlandırmıştır; teknoloji alanındaki (gerek ulaşım gerekse bilgi teknolojilerindeki) ilerleme, bedensel ve zihinsel açıdan göç olgusunu olağan hale getirmiştir:

Bugünlerde hepimiz hareket halindeyiz. Çoğumuz yerini, yurdunu değiştirir; taşınırız ya da yuvamız olmayan yerlere gideriz. Bazılarımız ise seyahat etmek için dışarı çıkmaya gerek duymaz: Web sayfalarında ışık hızıyla, bir oraya bir buraya koşurabilir, yerkünün uzak köşelerinden gelen mesajları bilgisayar ekranında okuyup, mesajlar gönderebiliriz. Ama çoğumuz, fiziksel, bedensel olarak yerimizde dursak bile, hareket halindeyizdir. Adet olduğu üzere, koltuğumuza çakılmış TV ekranında kablolu yayın ya da uydu kanallarının birinden öbürüne zıp yaparken, yabancı mekanlara süpersonik jetleri ve kozmik roketleri aşan bir hızla girip çıkarız; ama hiçbir yerde misafirliğin ötesine geçecek, kendimizi *chez soi* hissedecek kadar kalmayız (Bauman, 2018d: 96).

Bauman'ın son cümlesi oldukça dikkat çekicidir, ağlar arasında seyahat ederken, akışkan toplumun her bir bireyinin tüketici mantığıyla hareket ettiğini ima etmektedir; nitekim tüketilecek olan ürün anında doyum sağlamalı ve doyum sağlandıktan sonra ondan vazgeçilmesi bilinmelidir; bu durum akışkan toplumun bireyini yersizleştirmekte ve yurtsuzlaştırmaktadır; sürekli ve sıkça yapılan göç (hem mekânsal hem de zihinsel bağlamlarda) Bauman'ın üzerinde sıkça durduğu bir olgudur.

O, ayrıca hareket özgürlüğünün (zamansal/mekânsal) mesafeleri sıfırladığını söylerken, insanlık durumunun aslında benzeşmediğini, yeni bir kutuplaşmaya doğru gittiğini ileri sürmektedir (Bauman, 2018d). Bauman'ın söz konusu iddiası, Roland Robertson'ın küyerelleşme kavramıyla daha netlik kazanmaktadır; Robertson (2001), yerelin küreselle etkileşiminde birbirinden farklı sonuçların ortaya çıktığını, bireyin küreseli kendi yerelliğiyle uzlaştırdığını ileri sürer. Bauman ise küyerelleşmeyi hareket etme ve eyleme özgürlüğünün yoğunlaşması süreci olarak tanımlamaktadır (2018d). Robertson'un küyerel kavramı ile, her bir yerelin birbirinden farklı gerçeklikler ve deneyimler içerisinde olduğu göz önüne alınırsa, küreselin insanlığı benzeştirmede, aksine yeni farklılaşma ve uzaklaşmaları inşa ettiği söylenebilir. Bu sebeptendir ki, küyerelleşmeden anlaşılması gereken şeyin, gerçekliklerin yerel-küresel kesişmesinde yerelin tepkimeleriyle ele alınmasıdır.

Bauman'ın (2005; 2016; 2018b; 2018e) betimlediği akışkan toplumun değişim ve dönüşüm bazlı bazı özellikleri şöyle özetlenebilir:

1. Katı modernlik çelik ve betonla, akışkan modernlik plastikte inşa edilmektedir.
2. Akışkan toplum hızla değişen bir toplumdur; bu toplumun hiçbir üyesi eylemlerini alışkanlıklara ve rutinelere dönüştürme fırsatı dahi bulamaz; bu yüzden akışkan yaşam yeni başlangıçların birbirini takip etmesidir.
3. Toplumsal ilişkilerde “yapı” değil, “ağlar” önem kazanmaktadır; ağlar ise bireyler arasında rastlantısal bağlanma ve kopmaların zemini haline gelmektedir.
4. Bireyin yaşamı, *çevrimiçi* ve *çevrimdışı* olmak üzere ikiye bölünmüştür; söz konusu bölünmüşlük, *küresel* ve *yerel* olarak da tercüme edilebilir. Söz konusu iki evrenin iç-içe geçmesini engellemenin bir yolu bulunmamaktadır; bu yüzden küyerel bir hayat yaşanmaktadır.
5. Hızlı değişim ve dönüşüm bilgiyi kullanım süresi kısa olan bir tüketim nesnesine çevirmiştir; bu durum, bilgi birikimi ile sağlanan gelişme, olgunlaşma, kariyer, ilerleme gibi içerisinde aşama gerektiren süreçleri anlamsızlaştırmaktadır, bunun yerine birbirinden kopuk kısa-dönemli projeler geçmektedir. İlerleme, gelişme, olgunlaşma gibi süreçlerin olmadığı bir yaşantıda, bireyler arasındaki ilişkinin yönelimi hiyerarşi temelli dikey ilişkiler olmaktan çıkarak yatay ilişkilere dönüşmektedir; mevcut edinilmiş başarı bir sonraki kısa-dönemli proje ya da girişim için zemin hazırlamamakta ya da yeni bir başarıyı garantileyememektedir.
6. Bilginin hızlı değişim sebebiyle tüketim tarihinin olması, onu anlık kullanımlı

hale getirir; son kullanma tarihi itibarıyla unutulması bir zorunluluk olur.

7. Gelecek öngörülemezdir. Öngörülemezlik, risklere ve önlenemezliğe sebep olmaktadır.
8. Öngörülemezlik, risk ve önlenemezlikle mücadele, bireylerin özgür iradeleriyle vereceği kararlara bağlıdır; bu durum kurallara sıkıca bağlılığı bir erdem olmaktan çıkarmakta, esnek olmayı ve esnetebilmeyi bir erdem haline getirmektedir.
9. Küresel hareketliliğin artması kültürel okuryazarlık, kültürlerarası okuryazarlık becerilerini ve eğitimini gerekli kılmıştır. Bu durum iletişim okuryazarlığını, yani iletişim uzmanlığını ön plana çıkarmaktadır.
10. Akışkan hayat, tüketen bir hayattır.

Akışkan Modernlikte İstendik İnsan Profili

Zygmunt Bauman akışkan toplumda hayatta kalabilme şansını yaşamda değişim ve dönüşüm yapabilme becerisine bağlamaktadır: “Eğer batmak istemiyorsanız, sörf yapmaya devam edeceksiniz; sörf yapmak, gardırobunuzu, mobilyalarınızı, duvar kağıtlarınızı, görünüşünüzü, alışkanlıklarınızı, kısaca kendinizi yapabildiğiniz en büyük hızla değiştirebilmeniz anlamına gelmektedir” (Bauman, 2005: 308)

Söz konusu değişim, esneklik gerektirmektedir; esnek olabilmek için ise alışkanlıkların, bağlılıkların olmamasını gerekli görür:

Hiç bir işe alışmadıklarında ve hiç kuşkusuz, halihazırda yaptıkları bir işe dair mesleki bir tutum geliştirmekten imtina ettiklerinde (ya da bu engellendiğinde) ve iş sahibi olma hakları ve sorumlulukları hakkında hülyalara dalmak gibi ölümcül huylardan vazgeçtiklerinde gerçek anlamda “esnek” olabilir (Bauman, 2018d: 135).

Esnek olmanın gerekliliği iki temel sebebe bağlanabilir. Bu gereksinimler, (1) yaşam oyunun kurallarının sürekli değişmesi ve yeni kurallara bireyin hemen uyum sağlayabilme ve onu esnetebilme gereksinimi ve (2) ağlar ile çeşitli hareket alanlarının ortaya çıkardığı çoğulcu bir toplumda *öteki*³ ile iletişime geçebilme, kendisinin de *ötekinin ötekisi* olabilmeyi kabul edebilme becerisini edinme gereksinimidir (Bauman, 2018e). Bauman, farklılıklarla iletişimi ve etkileşimi hayatta kalabilmenin şartı olarak görür; bu yüzden istendik insan profilindeki önemli bir özellik her bir kişinin, çeşitli okuryazarlıkları kapsayan iletişim okuryazarlığı ve uzmanlığına sahip olmasıdır.

3 İletişimin bir biçimi olarak diyalog kurabilmenin ötekinin varlığında kolaylaştığını, hatta ancak bu şekilde mümkün olabildiğini Jacques Ellul sıkça vurgular; o, diyalogun belli bir mesafe gerektirdiğini, bir kişinin kendisi ile benzer olan biriyle olmasından daha çok, kendisinden farklı olanla diyalog kurulabileceğini ileri sürer; nitekim şöyle demektedir: “Aynı zamanda, hem benzerliğe hem de farklılığa ihtiyaç duyarız. Sizin konuştuğunuz dille aynı dili konuşurum; konuşurken sizin kullandığınız kodlarla aynı kodları kullanırım. Fakat söylemem gereken şey, söylemeniz gereken şeyden farklıdır. Bu farklılığın yokluğunda ne dil, ne de diyalog mümkündür” (Ellul, 2012: 22).

Akışkan Eğitim, Küyerel Etkiler ve İletişim

Akyüz (Aktaran Çoban, 2019: 14) eğitim felsefesini, “insanı ve insanlığın tarihsel, sosyal ve kültürel varlık problemlerini inceleyen ve buradan elde ettiği bilgilerle insanı özel çevre ve evrensel ölçülerle tanımlayan ve bu tanıma uygun bir eğitim anlayışı teklif eden bir bilgi alanı” olarak tanımlar. Söz konusu tanımlamada öne çıkan özellik insanlığın tarihsel, sosyal ve kültürel varlık problemi ve bu problemin analiz edilmesidir; bu doğrultuda içinde bulunulan toplumsal yapının dikkate alınmadığı bir eğitim felsefesi anlamını yitirecektir ve bu eğitim felsefesine dayanılarak hazırlanan eğitim içeriği ya işlevsiz ya da bozuk işlevli⁴ olacaktır.

Bauman (2003), eğitimin tarih boyunca çeşitli şekiller aldığını ve değişen koşullar karşısında yeni hedefler ve yeni stratejiler belirleyerek içinde bulunulan sosyo-kültürel koşullara uyum sağlayabildiğini söylemektedir; ancak hiçbir koşulda şundaki kadar zor bir durumun da yaşanmadığını ekler ve bilgi bakımından bolluğun yaşandığı bir dünyada yaşam sanatının halen öğreniliyor olduğunu vurgulamaktadır.

Bauman, içinde yaşadığımız dünyayı akışkan modernlik kavramı ile betimler. Söz konusu betimlemede akışkanlık, değişim-dönüşüm, rizomatik bağlar ve bu bağların gerektirdiği iletişim-etkileşim ön plana çıkmaktadır. Bauman, sistemli bir eğitim kuramı ortaya koymamıştır; ancak yapmış olduğu sosyolojik analizlerinin içerisinde eğitim olgusuna sıkça yer vermiştir. Gerek sosyolojik analizleri gerekse doğrudan eğitim hakkında ileri sürmüş olduğu fikirler dikkate alınarak, akışkan toplumda eğitimin temel özelliklerini Sarid (2017) üç başlıkta ele alır. Bunlar sırasıyla öğretmekten ziyade öğrenmenin önem kazanması, bilginin doğası, bireysel sorumluluktur.

En kabaca tanımıyla özne ile nesne arasındaki ilişkiden doğan ürün olarak bilginin yaşamımızın her anında etkin olduğu ve bilginin doğasının eğitim ile ilgili tüm süreçlerin belirleyicisi olduğu varsayımlarından yola çıkarak, bu kısımda *bilginin doğası* üzerinde durulması uygun bulunmuştur; ardından bilginin doğası kaynaklı eğitim ile ilgili sonuçlar (1) akışkan toplumda eğitim ve (2) akışkan toplumda küyerel eğitimin iletişim boyutu olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmaktadır.

Akışkan toplum bir ağ toplumdur; ağlar, gerek bilgi ve iletişim teknolojileri gerekse toplumsal açıdan neredeyse tüm bireyleri içerisine dahil etmektedir. Bilgi, en basit tanımlanmasıyla özne ile nesne arasındaki ilişkiden doğan bir üründür; bu ürün akışkan modernliğe kadar hiyerarşik bir özellik sergiler ve her bir bilgi bir sonraki bilginin anlamlandırılabilmesine aşama hazırlar; burada bilginin linear (doğrusal) ve hiyerarşik yapısı görünür kılınmaktadır. Söz konusu bilgi algısı idealizm, realizm, pragmatizm gibi felsefi akımların eğitim felsefelerinde *bilen bir öznenen bilmeyene aktarılan hiyerarşik bir ürün olarak ve geçmişle bağlantılı bir şekilde* belirir; oysa akışkan modernlikte yeni bilgi ve iletişim teknolojileri bilginin muhtevasını da değiştirmiştir; Deleuze ve Guattari'nin rizomlarının da betimlediği gibi, ağlar sonucu bilgi, doğrusal özelliğini kaybederek nonlinear (doğrusal olmayan) bir yapıya bürünmüştür ve ağlar arasında dağıtık bir hal almıştır (Şahin ve Yurdakul, 2017). Bilginin söz konusu yeni hali ilk temel özelliğini

4 Bozuk işlev kavramı Robert Merton tarafından geliştirilmiştir. Merton, söz konusu kavramla yapılar ve kurumların toplumsal sistemin başka parçalarında olumlu sonuçlar ortaya çıkarabileceği gibi, olumsuz sonuçlara da sahip olabileceğini anlatmak istemiştir (Ritzer, 2013)

teşkil ederken, ikincisi ise akışkan toplumun hızlı değişim ve dönüşümüyle bağlantılı olarak bilginin de hızla değişmesi ve bir öncekinin kısa sürede eskiyip kullanılsız hale gelmesidir. Nitekim Bauman (2003: 20) bu konuda şöyle demektedir: “Günümüzün tüketiciliği biriktirmek üzerine değil, tek seferlik kullanım keyfini yaşamak üzerine kuruludur... Bilgi, anlık kullanıma uygundur, yani tek kullanımlıktır”. Bu durumda bilginin doğasındaki dönüşüm şöyle özetlenebilir:

1. Bilgi, doğrusal ve hiyerarşik özelliğini kaybetmiştir, yerini doğrusal olmayan dağıtık bilgi almıştır.
2. Bilgi, uzun vadede kullanıma açık olma özelliğini kaybetmiştir, sürekli yenilenmesi onu anlık tüketim ürününe dönüştürmüştür; bilginin dağıtık oluşu, tüketilmiş olan ile tüketilecek olan arasında bağı koparmış, bu yüzden anlık tüketim güçlenmiştir.

Akışkan Toplumda Eğitim

Bauman, zamana uygun bir eğitim uygulanması gerekliliği üzerinde durur; ancak eğitimin içeriği hakkında yazmamıştır; onun üzerinde durduğu konu, eğitimin kişilerarası ilişkileri düzenleyici misyonudur. Katı modernlikte eğitimin gizil amacını şöyle tespit etmektedir:

Eğitimin amacı itaati öğretmektir. Uyum gösterme içgüdü ve isteği, emirleri yerine getirme, üstlerin tanımladığı biçimiyle kamusal çıkar neyin yapılmasını gerektiriyorsa onu yapma, planlanmış, tasarlanmış, bütünüyle rasyonelleştirilmiş bir toplumun yurttaşlarının en çok gereksindiği beceriydi. En önemli koşul, öğrencilere aktarılan bilgi değil, bilgi aktarımının yürütüldüğü talim, rutin ve her şeyin önceden kestirilebilirliği atmosferiydi. (Bauman, 2017b: 91).

Katı modernliğin düşünsel temeli olarak anılan Aydınlanmanın, halkı disipline etmeye yönelik bir eğitim misyonu yüklediğini ileri süren Bauman (2017b: 99), ayrıca onun halka “bilgeliğin ışığını götürmeyi” hedeflemediğini de belirtir; düzenli toplumun inşa edilebilmesinde eğitimin, Althusser’in bahsettiği gibi ideolojik bir aygıt olarak işlev gördüğünü sıkça ileri sürer.

Akışkan toplumun ortaya çıkışına yol açan dinamiklerin, eğitimin söz konusu edilen disipline etme işlevini de dönüştürdüğü Bauman’ın temel savlarından. Onun (2003; 2005; 2018b; 2018c; 2018e) eğitim konusundaki dönüşümle ilgili ileri sürdükleri şöyle özetlenebilir:

1. Akışkan bir toplumda yaşam boyu öğrenme önemlidir; bu sayede hızla değişen dünyayı algılayabilmek ve ona ayak uydurabilmek mümkün olabilecektir. Bu yüzden katı modernliğin, aynı zamanda bir disipline etme süreci olarak formal eğitim sürecinden ziyade, akışkan modernlikte non-formal eğitim ve informal öğrenme süreçleri daha çok önem kazanmaktadır.
2. Eğitim, içeriği önceden hazırlanıp, aynen uygulanan bir süreç olmaktan çıkıp, tam olarak kesişen ve rekabet eden müfredat ve olaylar çeşitliliği ile sağlanan bir öğrenme süreciyle yürütülmelidir.
3. Eğitim sürecinde öğretmen, görgü, doğruluk ve beğeni standartlarını belirlemeyi değil, dışarıdaki dünyayı izlemeye ve betimlemeye özen gösterir.

4. Eğitim, nesnesi olan öğrencileri hayata hazırlayabilmelidir; ancak söz konusu edilen ve hazırlık yapılan hayatta çerçeveleri sıkça değiştirmelerinin gerekebileceği gerçeği içselleştirilmelidir. Çerçeveleri değiştirebilmek, belirsizlikle, müphemlikle, riskle mücadele edebilmek için şarttır; bütün örüntülere sadece yeni bir uyarıcıya kadar kabul edilebilir bakabilmek, alışkanlık edinmenin önlenebilmesi gibi becerileri gerektirmektedir. Hayat başarısı, alışkanlık ve bilgi edinmekten daha çok, eski alışkanlıklardan ve son kullanma tarihi geçmiş ya da birey için işlevsiz olan bilgiden kurtulabilme hızına bağlı olduğu için, akışkan eğitim *unutma sanatını* öğretebilmektir.
5. O halde akışkan eğitim, akışkan yaşamın ta kendisidir: İnsanın kendisini sürekli irdelemesi, eleştirmesi ve tenkit etmesi demektir. Eleştiriler kendilerine gönderimde bulunurlar ve içe dönüktürler. Dolayısıyla böyle bir özeleştirim taleb ve teşvik ettiği reformlar da böyledir.
6. Akışkan eğitim, kalıcı bir kimlikten kaçınma eğitimidir; nitekim birey içinde bulunduğu an ve gerçekliklerle sürekli bir varoluşsal süreç içerisinde olmaktadır; hayat başarısıyla anlamlandırılan çerçeveleri değiştirebilmek, kalıcı bir kimlikten kaçınmayı gerektirir; bu doğrultuda parola “esnekliktir”.
7. Başarının formülü diğerleri gibi olmak değil, kendin olabilmeyi başarabilmektir; iş dünyasında benzerlik değil, farklılık önem kazandığı için eğitim bireyi diğerlerinden farklı kılmayı başarabilmelidir.
8. Akışkan toplumda eğitim, bir mesleğe atfedilmiş bilgi ve becerilere sahip olmak, daha önce yapılıyor olan bir işi taklit yoluyla öğretebilmekten öte, öğrenciyi alışılmışın dışındaki fikirleri ortaya koyabilme, daha önce önerilmemiş projeleri sunabilme yetisi geliştirmelidir; tüm bunlar ise ders kitaplarından öğrenilecek şeyler olmayıp, kişinin varoluşunu gerçekleştirme gücüne bağlıdır.

Akışkan modernlikte eğitimin söz konusu edilen belli başlı özelliklerinden yola çıkarak, onun varoluşçu bir eğitim felsefesini öngördüğü ileri sürülebilir⁵; çünkü eğitimin “kendine has kapasiteye sahip” (Bauman, 2016: 81) bireyleri yetiştirmesi beklenmektedir. Kendine has kapasiteye sahip olabilmesi için özgür olması gerekir, özgürlüğü ise “kendi gibi davranmak için ister” (Bauman, 2016: 86). Kendi gibi davranabilmek *söz* ile olur; söz ise diyaloga dönüşebildikçe özgürlük sağlar. Bu doğrultuda akışkan toplumun varoluşçu eğitimi kişilerarası iletişim sanatını merkezine almaktadır.

Akışkan Toplumda Küyerel Eğitimin İletişim Boyutu

Bauman, bireyin hareketliliğinden yola çıkarak, gerek mekânsal anlamda gerekse düşünsel boyutta yurtsuzluk ve göçebe bir yaşamın benimsendiğini ileri sürer. Bundan

5 Bauman akışkan toplumda varoluşçu bir eğitim felsefesini benimsemiştir; ancak belirtilmelidir ki, o ayrıca bilginin sürekli değiştiğini, ağlar ve rizomlar sebebiyle bilginin kaynağının e-etkileşim ve e-iletişim yoluyla çeşitlendiğini, linear halde değil, non-linear olduğunu ve dağıtık halde ağlar ve rizomalarda sıklıkla diğer bilgilerden bağımsız bir halde bulunduğunu savunur. Bu durum bilginin edinilmesinde bağlantıcı bir öğrenme modelini gerektirir; bu model ağlar içinde gezinebilme ve öğrenenin ihtiyacı doğrultusunda bilgiyi edinebilip, sonrasında bir başka bilgiye yönelebilmek becerisini geliştirecektir (Bkz. Şahin ve Yurdakul, 2017). Araştırma metninin konu bütünlüğünü bozmaması için bağlantıcı öğrenme modeline metnin içerisinde değinilmemiştir; aksi halde, mesleki, teknik bilginin edinilmesinde bağlantıcı öğrenme önem arz etmektedir.

böyle geri döndürülmesinin olanaksız olduğunu belirttiği çoğulculuğun, gelenekler arasındaki iletişimi zorunlu kıldığı ve bu konuda uzmanlığın geliştirilmesi gerektiğinin önemi üzerinde durur. Söz konusu uzmanlığın hem içeriğini hem de önemini şöyle aktarmaktadır:

Önerilen uzmanlığın özü, uygar konuşma sanatıdır. Doğal olarak bu, değerlerin kalıcı çatışmasına karşı –konuşma becerileri sayesinde entelektüellerin en hazırlıklı oldukları- bir tür tepkidir. İnsanlarla kavga etmektense onlarla konuşmak; türün bozulmuş bir örneği olarak onları yok etmek ya da ortadan kaldırmaktansa onları anlamak; kendi geleneğini fikir alışverişine kapamaktansa, başka kaynaklardan serbestçe yararlanarak kendi geleneğini zenginleştirmek; sürmekte olan tartışmaların kurduğu entelektüel gelenek şimdi bu görevi en iyi biçimde yerine getirmeye hazırlanmaktadır. Ve uygar konuşma sanatı, çoğulcu dünyanın fazlasıyla gereksindiği bir şeydir. Çoğulcu dünya bu sanatı ancak kendi varoluşu pahasına görmezden gelebilir. Ya konuşacak ya da yok olacaktır (Bauman, 2017b: 172).

Bauman (2018e), özellikle *öteki* ile iletişime vurgu yapar; çünkü *öteki* de bizlerle benzer olan gereksinimlerle güdülenmektedir. *Öteki*, bilindik ve tanıdık olmadığı için onun hareketleri öngörülebilir, hesap edilebilir olmamaktadır; bu durumun yaşam oyununu risk ve macera oyununa dönüştürdüğünü, bu yüzden de yol işaretlerinin sayısının artırılması amacıyla *öteki*yle iletişimin zorunluluğunu savunmaktadır. İletişimi yaşam oyununda kazanan olabilmek için gerekli görülmüş gibi görünse de, Bauman akışkan toplumdaki özgürlüğü daha önceki formlarıyla karşılaştırırken onun “sıfır toplamı, yani birinin ancak birinin kaybetmesi sonucu kazandığı oyuna neden olmamasıyla” farklılaştığı üzerinde durur (Bauman, 2016: 88); o halde kazanan ve kaybedenin olmadığı bir özgürlük alanında iletişim, düşmanlık edimi olarak değil, dostluk ve karşılıklı varoluşsal süreci tamamlamaya yönelik olmaktadır. Bu konuda ayrıca şöyle demektedir:

‘Güçlenme’, insanlar arasında bağların kurulmasını ve yeniden inşasını gerektirir. Ayrıca özsayıları için mücadele eden kadın ve erkeklerin birbirlerini zenginleştirecek şekilde işbirliği içinde olması, potansiyellerini gerçekleştirme ve yeteneklerini düzgünce kullanmaları için insanların ortak yaşamlarını dost canlısı ve hoşgörülü bir düzene dönüştürme iradesi ve mücadelesini sorunlu kılar. Kısaca ‘güçlenmeyi’ hedefleyen yaşam boyu eğitimin belirleyici unsurlarından biri, kadımlarla erkeklerin bireysel ve ortak şeyler, özel ve topluluğu ilgilendiren çıkarlar, haklar ve görevler arasında sürekli etkileşime girebileceği ama bugün gitgide ıssızlaşan kamusal alanın yeniden inşasıdır (Bauman, 2018b: 162).6

Akışkan bir toplumda her şeyden çok başkalarıyla etkileşime girme becerilerine sahip olunmasını önemsemesine rağmen, iletişimin içeriği ve inceliklerini ele almayan Bauman’ın düşüncesinin, “diyalogsuz iletişim, iletişimsiz de gerçek eğitim olmaz” diyen Paulo Freire’nin (2016: 83) fikirleriyle anlamlandırılabilirliğini düşünmekteyiz.

Freire eğitimde diyalogu ayrıntılı bir şekilde analiz eder ve diyalogunun özünün söz olduğunu, sözün ise *düşünme* ve *eylem* olmak üzere iki boyutunun bulunduğunu belirtir⁷. Söz konusu boyutlardan ilki olmazsa sözün anlamsız bir aktivizme, ikincisi olmazsa boş lafa, lafazanlığa dönüşeceğini söyleyerek sözün yani diyalogun önemini ortaya koyar. Ona göre “bir praksis olmayan gerçek bir söz yoktur” (Freire, 2016: 76). *Düşünme* ve

6 Bauman, eğitim ile ilgili yazdığı yazılar arasında (bu çalışmada incelenenler arasında) yalnızca Akışkan Hayat adlı yapıtının “Bataklarda Yürümeyi Öğrenmek” adlı bölümünde yeni bir kamusal alanın yaratılması misyonuna değinmektedir; aynı eserinin ilgili bölümünde iletişim ağırlıklı olmakla birlikte politik alanın okuryazarlığını sağlayabilmek amacıyla yurttaşlık eğitimi konusunu da ele almaktadır: “Sürekli yenilenmesi gereken şeyler teknik becerilerden ibaret değildir. yaşam boyu olması gereken şey de yalnızca meslek odaklı eğitim değildir. Bunların yanında ve daha acilen yurttaşlık eğitimine ihtiyacımız vardır” Bauman 2018b: 164).

7 Benzer bir şekilde Jacques Ellul (2012: 274) da şöyle demektedir: “Söz, ... insani ilişki ve diyalogun aracıdır. Söz akıl yürütmeyi, analiz ve sentezin kullanımını gerektirir; bunlar irade dışı olduklarında bile.”

eyleme boyutlarını içerdiği takdirde sözün boş laf, lafazanlık olmaktan çıkacağını ileri sürerek, diyalogun bireyler arasındaki gerçek bir yüzleşme olabilmesinin şartlarını ortaya koyar. Her ne kadar, Freire, içinde yaşanan toplumun dönüştürülmesi amacıyla diyalogu söz konusu etse de, ortaya koyduğu şartların, akışkan bir toplumda bireylerin içinde bulunduğu şartlardan maksimum derecede faydalanmasını da sağlayacağı söylenebilir; nitekim egemenlik ilişkilerini yok etmek isteyen Freire'nin söz sanatının, Bauman'ın (2015) ileri sürdüğü dikey değil, yatay olan kültürel ilişkiler için de geçerli olduğu söylenebilir, çünkü Freire hiyerarşiden bağımsız bir diyalog süreci inşa etmeye çalışırken, Bauman hiyerarşilerin zaten belirsizleştiğini ve bu yüzden ondan bağımsız bir diyalog sürecinin yürütülmesi gerekliliğinden bahsetmektedir.

Freire, gerçek bir diyalogun diyalog olabilmesi için diyalogcular arasında karşılıklı bir güvenin tesis edilmesini öncelikli görür; bu güven diyalogcuları “yatay bir ilişki” (Freire, 2016: 81) içine sokacak olan *sevgi*, *alçakgönüllülük* ve *inanç* aracılığıyla kurulabilir. O (Freire, 2016: 79), “eğer ben dünyayı sevmezsem –hayatı sevmezsem, insanları sevmezsem- diyaloga giremem” diyerek ilk şartını ortaya koyar. Gerçek bir sevginin egemenlik algısından bağımsız olduğunu, egemenlik ilişkisine dayanan sevginin patolojik olduğunu söyleyerek belirtir: “Egemenlik kuranda sadizmi, egemen olunanda mazoşizmi. Sevgi korku edimi değil, bir cesaret edimi olduğu için öteki insanlara adanmışlıktır” (Freire, 2016: 79). Sorunu dikey kültürel ilişkilerin kurduğu diyalogla olan Freire, diyalogculardan birinin diğerini hor görmesinin, onu cahil olarak etiketlemesinin diyalogu karşılıklıktan öte, tek taraflı hale getireceğini ileri sürer ve ikinci şart olarak, alçakgönüllü olmayı önerir; nitekim Bauman da (2015), benzer bir şekilde, *ötekinin ötekisi olarak* yaşamayı temel insani görev olarak görür. Bireylerin eyleme istekleri sebebiyle diyaloga girdiklerini, eylemin ise yaratma ve dönüştürme anlamına geldiğine inanan Freire, insana olan inancı iletişimin temel şartlarından biri olarak görür. Söz konusu üç şartla –sevgi, alçakgönüllülük, inanç- diyalogcular arasında güvenin oluşacağı ve bu güvenin egemenlik ilişkilerini yıkacağı ileri sürülür.

Bauman, akışkan toplumun belirsiz ve müphem özelliklerine vurgu yapar; söz konusu belirsizlik Ulrich Beck'in (2011) özellikle üzerinde durduğu riski beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda Freire, diyaloga iki özellik daha ekler, bunlar *umut* ve *eleştirel düşünmedir*. O, umutsuzluğu suskunlaşma olarak görür; suskunlaşmanın ise Bauman'ın hareketsizliğine denk düştüğü ileri sürülebilir. Nitekim umutsuz bir alanda kişi hem suskunlaşır hem de, sahip oldukları ile yetinerek yaşamını hareketsiz bir şekilde sürdürür; oysa Bauman (2018d) hareketsizliğin, başarısızlık ve yenilgi işareti olduğunu belirtmektedir. Bauman'ın bakış açısından hareketin sürekli yeni arayışlar olduğu ve sıkça bahsettiği yeni başlangıçlar anlamına geldiği çıkarımı yapılabilmektedir.

Diyalogun gerçekleşebilmesi için Freire, son bir koşul daha öne sürer; bu, eleştirel düşünebilmedir. Freire, insanın içinde bulunduğu gerçekliği dönüştürebilme gücüne inanmıştır, Bauman (2003) ise her şeyin sürekli değiştiğini, sabit kalmadığını gözlemlemiş ve ileri sürmüştür; her ikisinde de dikkat çeken unsur, bireyin “gerçekliği statik bir değer olarak değil bir dönüşüm olarak kavrayan bir düşünmeye” (Freire, 2016: 82) sevk edilmesi gerektiğidir. Nitekim eleştirel düşünme bireyin hayatta kalabilmesi ve hareketliliğinin bir şartıdır; işte tam da bu noktada eğitimin eleştirel düşünmeyi oluşturacak şekilde dizayn

edilmesi önem kazanmaktadır. Bu durum akışkan toplumun küyerel eğitiminin kısmen bir iletişim eğitimi olduğu vurgusunu güçlendirmektedir. Özgürlüğün praksişi olarak eğitimin diyalogcu niteliği, varoluşçuluk akımı ile hız kazanmıştır; bu yüzden varoluşçu eğitimde öğretmen-öğrenci arasındaki iletişim olgusu önem kazanır.

Varoluşçu bir öğrenme, öğrencinin kendisiyle ilişki kurduğu, benimsediği ve amaçları doğrultusunda yorumladığı konuları anlamlandırması ile gerçekleşmektedir (Gutek, 2006). Söz konusu anlamlandırmanın önemini Bauman (2017b), Gadamer'in ifadeleri ile destekleyerek, yorumbilgisel bilincin, başkalarıyla olan diyaloga dayalı olduğunu ve birliktelik alanının netleştirileceğini, geliştireceğini, zenginleştirileceğini söyleyerek ifade eder; ancak her ne kadar yorumlamaya dayalı diyalog ve iletişim daha geniş bilgi ve anlama pencereleri açsa da, bunun kolay olmadığını da ayrıca vurgular (2017a). Morin'in geleceğin eğitimi ile ilgili düşüncelerini ele aldığı makalesinde Erdem (2012: 84), "bağlantılı düşünmeyle gelen doğru içerikli tanımlar kazandırmada" Sokrates'in yönteminin, yani sokratik diyalogun günümüz için ipuçları sağlayacağını söylemektedir.

Sokrates'in yöntemini tanıtan kişi Platon'dur; iki kişi arasında geçen sözlü bir iletişim olan diyalogun gücü, diyalog sonrasında ele alınan konu üzerinde bir uzlaşma sağlanabilmesine bağlanmaktadır. Söz konusu diyalogun aktörleri, biri bilgi sahibi olduğunu düşünen kişi, diğeri ise bilmeyen kişidir; bilgi sahibi olduğunu söyleyen kişinin ortaya attığı iddiaları bilgi sahibi olmayan kişi sorular sorarak, bilgi sahibi olan kişinin bilgisinin sorgulanmasına yol açar, o bilginin temelsizliğini ortaya koyar ve bu süreç bu şekilde devam ederken hedeflenen şey, *düşünce ve aklın evrenselliği, kişiden kişiye değişmemesi, nesnel oluşu fikrini desteklemektir* (Arslan, 2018); nitekim Platon'un felsefesinde değişmeyen evrensel bir idealalar dünyası düşüncesi vardır. Sokratik diyalog bu hali ile, Bauman'ın akışkan modern toplumuyla uyumlu değildir; nitekim akışkan toplumda değişme ve sabit olmayış fikri egemendir; bu yüzden Erdem'in eğitimde sokratik yöntemin kullanılmasını önermesindeki sebep olarak, onun bağlantılı düşünmeyi sağlıyor olması düşünülebilir. Sokratik yöntem, varoluşçu eğitim felsefesinde her iki aktörü de, hem bilen hem bilmeyen konumuna yerleştirir; her ikisi de, kendi gerçekliklerini bilir, oysa karşısındakinin gerçekliğini bilmez. Hem bilme hem de bilmeme durumu, kişinin kendi gerçekliği ile anlattığı şeyleri karşısındakinin anlamlandırarak sorgulaması ve sorular sorması yoluyla kişinin, hem kendini sorgulamasına ve kendini tanımasına hem de karşısındakine de aynı süreci işleterek onu tanımasına olanak sağlamaktadır. Bu sayede akışkan toplumun bireyleri yatay ilişki kurabilecektir; Bauman söz konusu diyalog sürecinin içselleştirilmesinin kolay olmadığını dile getirerek, eğitim kurumlarının bu diyalogu yoğun bir şekilde kullanmasını hayatta kalmayı başarabilecek kişiler yetiştirilmesi için gerekli görmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Zygmunt Bauman'ın sosyolojik analizleri doğrultusunda toplumun katı bir modernlikten akışkan bir modernliğe dönüşümü ve iletişim eğitiminin yeni toplum biçiminde kazandığı önem üzerinde durulmuştur.

Bauman, katı modernliğin bir tasarım toplumu inşa ettiğini, onun hesaplanabilir ve öngörülebilir olduğunu belirtir; söz konusu inşa süreci çeşitli toplumsal kurumlar aracılığıyla sürdürülmektedir; bu toplumsal kurumlar arasında eğitim, medya gibi zihin kontrolü yapanlar olduğu gibi, silahlı kuvvetler, akıl hastaneleri, hapishaneler gibi baskı unsurları da yer almaktadır. Ancak yeni bilişim ve iletişim teknolojileri, bu teknolojilerin oluşturduğu ağlar ve ağların inşa ettiği küresel dünya katı modernliğin ürünü olan tasarım toplumunu esnekleştirmekte ve dönüştürmektedir; çünkü söz konusu dönüşüm dinamikleri bilginin kısa sürede eskimesine ve geçerliliğini yitirmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden katı modernliğin öngördüğü uzun ömürlülük akışkan modernlikte imkansız hale gelmektedir.

Toplumun dönüşüm yönü, tanıdık, bilindik ve tanınmaktan ileri gelen öngörülebilirlik ile güvenden, bilinmezlik, belirsizlik ve bilinmezlikten ileri gelen öngörülemezlik ile riske doğrudur; kişilerarası iletişim dikey ilişkilerden yatay ilişkilere dönüşmektedir. Küresel ekonomi, küresel iletişim ve küresel göçler gibi küresel hareketlilikler zamansal ve mekânsal mesafeyi kısaltmakta ve uzağı yakın ederek öteki ile birlikte yaşamayı zorunlu kılmaktadır.

Öteki ile iletişim kurmak, ona göre bilinmeyen ve tanıdık olmayan yabancıyla iletişim kurmak demektir; yabancı, bilinmezliği ve eylemlerinin öngörülemezliğinden dolayı güvensiz bir alanın ortaya çıkışına yol açmaktadır. Güvenlik arayışının, iletişimi ve iletişim uzmanlığını bir gereklilik haline getirdiğini vurgulayan Bauman, eğitimin en temel hedefinin başkalarıyla yaşama sanatını ve onlarla iletişim kurmanın inceliklerini öğretmek olduğunu söylemektedir.

Bauman, hem eğitim hem de iletişim uzmanlığından sıkça söz etmektedir; ancak ilginçtir ki, her ikisi hakkında da kuramsal bir anlatı oluşturamaz ve inceliklerinden bahsetmez. Bu yüzden bu çalışmada Bauman'ın ileri sürdükleri ile doğru orantılı olduğu için Paulo Freire'nin eğitimde diyalogun önemi ve söz söylemenin ön koşulları konusundaki fikirleri ile hem bireyin kendini, hem de ötekisini anlaması yoluyla kendini gerçekleştirmesini sağlayacak varoluşçu eğitim felsefesi ilkelerinden faydalanılmıştır.

Bu doğrultuda Bauman'ın ileri sürdüğü akışkan toplumda eğitimin bireyi hem kendine has bir kapasite sağlayarak varoluşunu gerçekleştirme, hem de "anlama" yetisini geliştirme misyonunun varoluşçu bir eğitim felsefesi içerisinde değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır; sonuç olarak Bauman'ın eğitimde kullanılmasını talep ettiği iletişim sanatı, sokratik diyalogun varoluşçu eğitim felsefesinde alabileceği şekildir. Varoluşçu sokratik diyalogda –ilk ortaya çıktığı andaki biçiminden farklı olarak– öğretmen ve öğrencinin karşısındaki konuşan kişiyi kendi gerçekliğinde dinlemesi, duyduklarını anlamlandırarak soracağı derinlemesine sorularla iletişim kurması ve onu anlayarak müphemliğini gidermesi hedeflenmektedir. Bu sayede yabancı tanıdık hale getirilerek hem onun davranış ve tutumları öngörülebilecek, hem de birlikte yaşama becerisi edinilebilecektir. Kısaca; Bauman, yabancıların tanınmaması ve bilinmemesinden kaynaklanan korkunun ve riskin, varoluşçu diyalog ve iletişimle sonlanabileceğini, onunla kurulacak olan gerek ticari, gerekse dostluk işbirliklerinin söz konusu diyalog ve iletişimle sağlanabileceğini vurgulamaktadır.

Kaynaklar

Altusser, Louis, (1971). “*Ideology and Ideological State Apparatus (Notes Towards an Investigation)*”, (B.Brewster, Transl.), *Lenin and Philosophy and Other Essays*, New York: Monthly Review Press.

Arslan, Ahmet, (2018). *İlkçağ Felsefe Tarihi 2: Sofistlerden Platon'a*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Başer, D. ve Hülür, H., (2015). “*Akışkan Modernitede Yabancı Durumu: Hiç Kimseleşme Süreci*”, *The Journal of Academic Social Studies*, 35, s. 399-410.

Bauman, Zygmunt, (2000). *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press.

Bauman, Zygmunt, (2003). “*Educational Challenges of the Liquid-Modern Era*”, *Diogenes*, 50(1), s. 15-26.

Bauman, Zygmunt, (2005). “*Education in Liquid Modernity*”, *The Review of Education, Pedagogy and Cultural Studies*, 27(4), s. 303-317.

Bauman, Zygmunt, (2014). *Modernlik ve Müphemlik*, (İ. Türkmen, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt, (2015). *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, (İ. Çapcıoğlu ve F. Ömek, Çev.), Ankara: Atıf Yayınları.

Bauman, Zygmunt, (2016). *Özgürlük*, (K. Eren, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt, (2017a). *Hermenötik ve Sosyal Bilimler: Anlama'ya Dair Yaklaşımlar*, (H. Oruç, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt. (2017b). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, (K. Atakay, Çev.), İstanbul: Metis Yayıncılık.

Bauman, Zygmunt, (2018a). *Akışkan Gözetim*, (E. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt, (2018b). *Akışkan Hayat*, (A.E. Pilgir, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt, (2018c). *Bireyselleşmiş Toplum*, (Y. Alogan, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt, (2018d). *Küreselleşme*, (A. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.

Bauman, Zygmunt, (2018e). *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*, (İ. Türkmen, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bozkurt, Aras, (2016). “*Bağlantıcı Kitleleşme Açık Çevrimiçi Derslerde Etkileşim Örüntüleri ve Öğreten-Öğrenen Rollerinin Belirlenmesi*”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış doktora tezi.

Castells, Manuel, (2000). “*Materials for an Explotarory Theory of the Network Society*”, *British Journal of Sociology*, 51(1), p.5-24.

Castells, Manuel, (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Cilt 1: Ağ Toplumunun Yükselişi*, (E. Kılıç, Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Carrabine, E., Cox, P., Lee, M., Plummer, K. ve South, N., (2009). *Criminology: A Sociological Introduction*, London and New York: Routledge.

Çoban, Ahmet, (2019). “*Temel Kavramlar*”, Mustafa Ergün ve Ahmet Çoban (Der.) *Eğitim Felsefesi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, s.1-26.

Doğan, İsmail, (2018). *Eğitim Sosyolojisi: Kavramlar ve Sorunlar*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Ellul, Jacques, (2012). *Sözün Düşüşü*, (H. Arslan, Çev.), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Erdem, H.Haluk, (2012). “*Edgar Morin’de İnsanlık Durumu ve ‘Geleceğin Eğitimi’ Düşüncesi*”, *FLSF: Felsefe ve Sosyal bilimler Dergisi*, 13, s.75-88.

Fiske, John, (2014). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, (S. İrvan, Çev.), Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Freire, Paulo, (2016). *Ezilenlerin Pedagojisi*, (D. Hattatoğlu ve E. Özbek, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Guttek, Gerald T., (2006). *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (N. Kale, Çev.), Ankara: Ütopya Yayınevi.

Marcuse, Herbert, (1975). *Tek Boyutlu İnsan: İleri Endüstriyel Toplumun İdeolojisi Üzerine İnceleme*, (S. Çağan, Çev.), İstanbul: May Yayınları.

Ritzer, G., (2013). *Sosyoloji Kuramları*, (H. Hülür, Çev.), Ankara: De Ki Basım Yayım.

Robertson, Roland, (2001). “*Globalization Theory 2000+: Major Problematics*”, George Ritzer and Barry Smart (Eds.), *Handbook of Social Theory*, Sage Publications, p. 458-471.

Sarid, Ariel, (2017). “*Self-Critical Appropriation: An Assessment of Bauman’s View of Education in Liquid Modernity*”, *Educational Philosophy and Theory*, 49(5), p. 462-472.

Şahin, M. ve Yurdakul, H., (2017). “*Medyanın Evrimleşmesi, Öğrenme Bağlamları ve Aktörleri*”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), s. 42-56.